

ՍՏԵՓԱՆՈՍ ԴԱՇՏԵՑԻ

ՆՈՐԱՅԱՅՏ ԱՇՈՒՂ ՄԸ
(Տաղեր եւ ուսումնասիրութիւն)

«Ինչ գոյն ածես՝ արււետըմ ողջ մտնում այ :
Խմաստութեամ գըտակին՝ քազ դի՛ր տեղի
գըզակին :
Հանապարհ շա՛տ, ո՛վ գիտէ լաւն ո՛ր միմն այ .
Ամէնքն մէկ ճամփով կ'երթան ուրիշ շէն :»
ՍՏԵՓԱՆՈՍ ԴԱՇՏԵՑԻ

Խոնարհ նուէր լուսաւորակ հոգիին ողբ. ուսուցչիս Շահէ՛ Արքեպիս-
կոպոսի, որ անվախճան ուղիներու ծանր իմաստութիւնը
ըմպեց եւ ուղեւորութեան մը ատեն տարածամ փակեց իր
աչքերը, աղաւակերպ ննջելու Սրբուհիի մը տաճաբին ան-
սոյթ հովանիին տակ :

Ստեփանոս Դաշտեցի ցարդ անծանօթ ա-
նուն մըն է որպէս տաղասաց 1) : Անիկա յայտ-
նէ է, սակայն, շնորհիւ Հ. Սոմայի Հայ Մա-

1) Ստեփանոս անունով տաղասացներ բա-
ւական կան : Գարեգին Լեւոնեանի «Հայ Աշուղ-
ներ» ու մէջ (Աղեֆսանդրապոլ, 1892), ուր կա-
րելի ամբողջութեամբ ներկայացուած է հայ ա-
շուղներու լիակատար ցանկը, կան երկու ա-
շուղներ՝ Ստեփանոս անունով, «Ստեփանոս
Թոխաբցի» եւ «Ստեփանոս Շատախցի» (անդ,
էջ 91), որոնք յիշատակուած են նաեւ Հ. Գ.
Ջարրեանիեանի (Պատմութիւն Հայերէն Դրպ-
րութեան, Բ. հատոր, 1878, էջ 268) : Իսկ Հ.
Ն. Ակինեան յատկապէս ուսումնասիրած է
Ստեփանոս Թոխաբցին, իր «Հիմզ Պանդուխտ
Տաղասացներ» գործին մէջ (Վիեննա, 1921,
Ազգ. Մատեն. Թիւ ԳԲ) : Գէորգ Ալիվերդեանի
յետ մահու հրատարակութիւնը եղող «Հայ Ա-
շուղներ»ու մէջ (Թիֆլիս, 1903) Ստեփանոս
անունով տեղ աշուղ չկայ : Լեօի «Հայկական
Տպագրութիւն» գործին մէջ (Ա. հտոր. Թիֆլիս,
1904, Բ. տիպ) կը յիշուի, ըստ Առաքիլ Դա-
լիժեցիի, Ստեփանոս անունով վարդապետ մը .
որ Շահ Արսիս բռնազաղթին ողբ մը գրած է
(անդ, էջ 135-6) : Ա. Զօրանեանի «La Rose-
raie d'Arménie» գործին Գ. հատորին մէջ (Փա-

սեմագրութեան Պատմութեան 2) (Խաւերէն)
եւ Հ. Թ. Տաշեանի Յաւցակին 3), որպէս Հե-
ղինակը աստուածաբանական – վիճաբանական
հետեւեալ երեք երկերու, որոնց ինքնագիր ձե-
ռագրերէն կը գտնուին Վենետիկի Մխիթար –

րիզ, 1929) կայ Բարգմանութիւնը Ստեփանոսի
մը տաղին, «Printemps et automne» խորա-
գրով (անդ, էջ 149) : Արտաւազ Արքեպի-
Ջեռազբաց Յուցակի Ա. հատորին մէջ (Նրու-
սադէմ, 1935) կը յիշուի նոյնպէս Ստեփանոս
անունով տաղասաց մը (անդ, էջ 208 եւ 242) :
Այս տաղասաց Ստեփանոսները, սակայն, ոչ
մէկ ապերս ունին մեր Դաշտեցի Ստեփանոսի
հետ, եւ ոչ միայն բաւարովին տարբեր անձեր
են, այլ եւ երգիչները՝ տարբեր բնականներու
եւ վայրերու : Հ. Սոմայ, ուրիշ քանի մը յիշա-
տակողներու հետ, Ստեփանոս Դաշտեցին կը
նանչնայ որպէս «հակաճառող հեղինակ» միայն
Quadro della Storia Litteraria di Armenia,
Սուբխա Սոմայ, Վենետիկ, 1829, էջ 171) :
Ուրեմն Սո. Դաշտեցիի մէջ տաղասացը ցարդ
մնացած է անյայտ :

2) Quadro della Storia Litteraria di Arme-
nia, Sukias Somal, Venezia, 1829, p. 171-2.

3) Յուցակ Հայերէն Ջեռազբաց Մատենա-

եան Հայրերու Գրչադրատան մէջ 4) .

ա. Մալխալ փշրամաց, բ. Կոչմակ ձմարտութեան եւ գ. Խոնդիր Ուղղութեան (կամ ձըշմարտութեան) :

Այս երեք երկերէն զատ ցարդ յայտնի չէ ուրիշ հեղինակութիւնը Ստ. Դաշտեցիի: Մասնաւորաբար անոր տաղասացութիւնները բոլորովին անձանօթ կը մնան: Անթիլիսիբ Կաթողիկոսարանին նորակազմ Գրչադրատան կարեւոր ձեռագիրներէն մին, «Հաւաքածոյ» մը, որուն մանրամասն ցուցակագրութիւնը տողերուս զրոյցին կողմէ կատարուած է 5) եւ որ «Անահիտ»ի մէջ լոյս պիտի տեսնէ, կը պարունակէ սխալագործ օրինակութիւնը, հայ ուրիշ աշուղներու կարգին, Ստեփանոս Դաշտեցիի տասնըկէ տաղերուն: Իր «Մալխալ փշրամաց» երկին մէջ Ստ. Դաշտեցի ունի, որպէս նախաբանութիւն եւ աւարտաբանութիւն, պոետիկ տաղեր 6), որոնց տուններուն սկզբնատառերը կը յօրինեն իր անունը, եւ որոնք պրտւած են դարուն սովորութեան համաձայն իր հեղինակու-

ղարանին Մխիթարեանց, ի վիեմնա, 1895, էջ 131-3, 642-3, 708-9: Հ. Գ. Ջաքրահմէլեան Ս. Դաշտեցիի պարզ յիշատակութիւնը միայն ըլլած է «Ուրբետասանքարդ դար»ու գրադնեսյալ մէջ (Պատմ. Հայ. Դպր. Բ. հատար, 1878, էջ 441): Ստ. Դաշտեցիի մասին հաւանօրէն խօսած ըլլայ Յարութիւն Թ. Տէր Յովհաննեանց, իր «Պատմութիւն Նոր Զուլայալ որ յԱպստան» կրկնախտար գործին մէջ (Նոր Զուլայալ, Ամենափրկիչ Վանք, 1880-1), զոր դժբախտաբար չկրցի գտնել:

4) «*da tutte e tre possediamo noi l'autografo manocritto*» (Այս երեքին ինքնագիր ձեռագիրները կը գտնուին մեր՝ այսինքն վեմնտիկի Մխիթարեանց գրչադրատան մէջ:

5) Այս ձեռագիրը չէ նկարագրուած Արտաւարդ Արքեպիս-ի Ձեռագրաց Ուղեակի Բ. հատարին մէջ (Հայկ. 1936), ուր կայ Անթիլիսիբի ձեռագիրներէն ումանց նկարագրութիւնը, որովհետեւ մամբակը կրկնապարզ արդէն մեր կողմէ կատարուած էր, «Ամախիտ»ի մէջ հրատարակութեան համար:

6) Տաշեան ցուցակ, էջ 131, 133:

Թիւնը համարուելու համար միայն: Ասոնք պրոպոսի եւ սովորական տաղաչափութիւններ են եւ անկարող չինք վեր բռնելու որպէս տաղասաց: Բանաստեղծութիւնէ թափուր այս պոետիկ տաղաչափութիւնները սակայն կը ծառայեն ապացուցանելու որ վերորդեալ աստուածաբանական երեք երկերուն հեղինակը ունէր ճարտար գիտութիւնը տաղաչափական արունեստին: Միայն «Գանդատ» ըստղտանաց ապստամբողի անձին Ստեփաննոսի ուրեմն Դաշտեցւոյ խորագրուած եւ աշուղեանական կարգի վրայ յօրինուած տաղը, որ կը գտնուի Վիեննայի Մխիթ. Թիւ 20 ձեռագրի վերջաւորութեանը 7), կը ներկայացնէ որոշ շահեկանութիւն տաղասաց Ստեփանոս Դաշտեցիի համար, որովհետեւ այս տաղին մէջ թափանցած ըլլալ կը թուի բանաստեղծութեան ճառագայթը, յարալեզարար ջերմացնելու տաղաչափութեամբ ստուած միւր բերթուածին:

Անթիլիսիբի գրչադրատան նորայայտ «Հաւաքածոյն» միայն կը գործէ բարի անակնկալ: աստուածաբանական — վիճաբանական երկերու հեղինակութեամբ միայն ծանօթ Դաշտեցի Ստեփանոսի մէջ Հաստատուելու գոյութիւնը չը նորհալի տաղասացի մը: Իր տաղերը կը ստեղծեն հետաքրքրութիւն՝ երկհարկումեակով մը մեզմէ անընդհատուած այս մարդուն կեանքը, դուրս հանելու դարերու մշուշն, լոյսովը կամբելի աղբիւրներու:

ԿԵԱՆՔԸ

Իր ծննդեան եւ մահուան թուականները անյայտ են: Բայց ծանօթ ղէմքերու հետ իր ժամանակակցութիւնը եւ իր գործերուն ու տաղերուն ոմանց գրութեան յայտնի թուականներն ու բովանդակութիւնը կը սահմանադրեն անշարժելի ժամանակամիջոց մը, ուր միայն անոր կեանքին օրերը կրնային թաւալած ըլլալ: Նորարակոյս անիկա սարած է ԺԵ. դարու երկրորդ կէսէն ԺԸ. դարու առաջին շառորդի շրջանակին մէջ (1350?—1725 ?): Ժամանակակից է Աղեքսանդր Ա. Զուլայեցի կաթողիկոսին (1706 — 1714) եւ Յովհաննէս վրդ. Մրդու-

7) Տաշեան ցուցակ, էջ 133:

դի 8), որոնց իւրաքանչիւրին ղէմ զընք մէյմէկ բնդդիմարանութիւն, զոր կը տեսնենք մանրամասն իր գործերուն առիթով: Իր մէկ «Ոտք»

9) զրաժ է «Ի խնդրոյ տեսան Ոհաննու արհիւսի եւ առաջնորդի Գողթնեաց նահանգի», որուն ուրեմն ժամանակակից է 10) Իր տաղասացութիւններէն երկուրդ ունին գրութեան թրւական. մին՝ «Զայի թալիայ քարվանսարին վասն՝ ոտք» խորագրով՝ ունի վերջաւորուած թեանը հետեւեալ թուականը. «1684 10/2» 11):

8) Հ. Զարուկը յիշէ Ստ. Գաշտեցիին ինչպէս տեսանք, «Ուրբեւտասնեքորդ դար»ու գրքողներու մէջ, Յովի. Մրգուլեմ անմիջապէս վերջ (Պատմ. Հայ. Մատեն. Բ. հատոր, 1878, էջ 359):

9) Ստ. Գաշտեցիի յիշեալ «Ոտք»ին (Ստուգարան) խորագիրն է. «Ոտք, շարադրեալ ի Ստեփաննոսէ Դաշտեցւոյ, սակս արձանագրութեան դրան եկեղեցւոյն սուրբ առաքելոյն Թովայի որ ի յագուլիս: Ի խնդրոյ՝ տեսնու Ոհաննու արհիւսի եւ առաջնորդին Գողթնեց ցահանգի:» («Հաւաքածոյ» Անթիլիասի գրչագրքարան, էջ 212:)

10) Գողթնիքի առաջնորդ Յովհաննէս Արքայու, որուն խնդրանքով Ստ. Գաշտեցի գրած է իր «Ոտք»ը — «սակս արձանագրութեան դրան եկեղեցւոյն սուրբ առաքելոյն Թովայի որ ի յագուլիս» —, Ագուլիսի Ս. Թովմաս համարաւոր եկեղեցիին երկրորդ վերանորոգութիւնը կատարած է 1694—5 թուականներուն («Սիսական», էջ 326—329): Ուրեմն յիշեալ Յովհաննէս «Արհիւսիս», իրր առաջնորդ Գողթնիքի, պաշտօնավարած ժէ. դարու վախճանին եւ ժԸ. դարու սկզբնաւորութեանը («Սիսական», էջ 313) եւ մականակակից եղած Ստ. Գաշտեցիի: Բայց Յովհաննէս Արքայիսի, որ ցահեւ մականուանուած է «Շապանօղլի» («Սիսական», էջ 21, 220, 234), Սիւնեաց աթոռին վրայ եպիսկոպոսացման սկիզբն ու վախճանը նշգործուած չեն. միայն յայտնի է որ «Յիշի եւ թագաւորութեամբ Շահ Հիւսէինի» («Սիսական», էջ 21, հմմտ. անդ, էջ 220, 328:)

11) «Հաւաքածոյ» Անթիլիասի գրչագրքարան, էջ 268:

Իսկ միւս տաղասացութիւնը, «Ոտք շարադրեալ սակս անիւրա նազարաթին լիփօնու» խորագրով, ունի դարձեալ վերջաւորութեանը գրութեան հետեւալ թուականը. «Ի թուին Փրկչին 1702: Յուլիսի 1» 12):

Ստ. Գաշտեցի որդին էր Բարսեղ քահանայի 13): Անիկա միամօր զաւակ մը եղած ըլլալ կը թուի, որովհետեւ կ'ըսէ, իր մէկ տաղին մէջ. «Ստեփանն հօրէ միմակն է» («Հաւաքածոյ» Անթիլիասի գրչագրքարան, էջ 276:)

Տեղ մը կոչուած է նաեւ Յովհաննէս Ստ. Դաշտեցի 14): Իր վերաբանական զործերէն մէկուն մէջ ինքզինք այսպէս յիշատակադրած է. «Ստեփաննոս Բասիլիոս Շիրքալանկեան, ի 'իաշունն Գողթնեայ, սերունդ յԱպահանայ» 15): (Բասիլիոս իր հայրն է անուշտ:)

Իր տաղերուն մէջ աշուղածեւ անուանակոչութիւններ ունի. այսպէս տաղի մը մէջ 16) ինքզինք կը կոչէ «Գիթ Ստէփան», իսկ այլուր, ուրիշ տաղի մը մէջ՝ 17) «Յուս. Ստեփան»: Իր անունը կարճագոյն ձեւով ալ կրբարկած է իր մէկ ուրիշ տաղին մէջ 18), «Դաշտեցի Փանոս» կոչումով: Իր տաղերէն մին իր հօր անունով գրած է, «Մահնի հալեալ Բարսղի» 19), ինչպէս նազաժ Յովհաննէս իր հաւուն՝ Վարդանի անունով խորագրած է իր տաղերէն մին:

Դաշտեցիի անունը ինքնին կ'ենթադրէ որ անիկա ծնած ըլլայ Գողթնիքի Դաշտ 20) աւա-

12) Անդ, էջ 269.

«figlio di un sacerdote chiamato Basilio».

13) Հ. Ստմալ, էջ 171.

«Giovanni Stefano Tascidense».

14) Անդ, էջ 171.

15) Տաշեան Յուսէակ, էջ 709:

16) «Հաւաքածոյ» Անթիլիասի գրչագրքարան, էջ 260:

17) Անդ, էջ 262:

18) Անդ, էջ 248:

19) Անդ, էջ 265—6:

20) Մէկէ աւելի Դաշտեր կան (տե՛ս Էփրիկեանի «Բնաշխարհիկ բառարանը», Ա. հատոր, էջ 577—8:)

Ստ. Գաշտեցիի ծննդավայրը եղող Դաշտի մասին կ'ըսէ Էփրիկեան. «Գիւղ Սիւնեաց Գողթն գաւառի մէջ, այժմ կը կոչուի

հին մէջ: Իր մէկ տաղին մէջ 21) կը խօսի իր ծննդավայրին մասին:

«Է անուն իմ ստեփաննոս՝

Որ ի Դաշտէն եղէ սերնայ:

Թեպէտ հաւմ իմ տեղափոխմամբ

Ի յասպահան եղիւ տարնայ:»

Ուրեմն Ստեփանոս ի Հօրէ եւ ի Հաւոյ Դաշտեցի է: Իր Հաւը անտարակոյս Շահ Արաւսի բռնազաղթին «տեղափոխմամբ» տարուած է Ասպահան 22), ուր եւ ինքը ծնած ըլլալու է 23): Ընդհանրապէս իր տաղերուն եւ մասնաւորապէս վերոյիշեալ տաղին մէջ Գողթնիբի զանազան վայրերուն յաճախակի յիշատակու-

թիւնը եւ ընտանի ծանօթութիւնը կը ցուցնեն որ անիկա բաւական ատեն ապրած է այս նահանգին մէջ, որ իր տաղերուն ենթահողը մատակարարած է յաճախ: Իր նախնիքներու հայրենիքի մէջ հաւանական բնակութիւնը փրկած է իր մէջ երրորդ սերունդով անհետանալու դատապարտուած Դաշտեցի: Այնպէ՞ք որ իր մէկ տաղին մէջ, խորագրուած «Խաջ շարաղըրեալ սակս անիրաւ նազարաթին լիփօռնու» 24), ինքզինք կը կոչէ «Դաշտարնակ»: Բայց Ստ. Դաշտեցի իր կեանքին կարեւորագոյն մասը անցուցած է իր ծննդավայրին՝ Ասպահանի մէջ:

ԿԻՐՈՒԹԻՒՆԸ

Ստեփանոս Դաշտեցի Հիմնաւոր կրթու — թիւն ըր ստացած է Ասպահանի մէջ, որ իր ժամանակին մասնաւորաբար մարզավայրը զարձած էր զաւանական վիճարանութիւններով սրարբած վարդապետներու: Կրօնական այս պաշտարի Համար անհրաժեշտ էր զիրտութիւնը: Իբր քահանայի զաւակ, Ստ. Դաշտեցի ունեցաւ զիրտութեան չափ անհրաժեշտութիւնը կրթութեան, որպէս զի սպազայ վիճարանութեանց մէջ կարեւոր լաւ ճակատ յարդարել: Անիկա նոյնիսկ ուղեւորեցաւ Իտալիա, զնաց Հռոմ իր ուսումը աւարտելու 25): Հռոմի կաթոլիկ մէկ հաստատութեան — հաւանօրէն Ուրբանեան վարժարանի — մէջ ուրեմն ստացած ըլլալու է ժամանակին բարձրագոյն կրթութիւնը: Անտաւարակոյս հայերէնի հետ լաւածանօթ էր պարսկերէնի եւ լատիներէնի (կամ այլ լեզուներու): Ստ. Դաշտեցի մեծ հմտութիւն ունէր հին հայերէնի, գոր իր մէկ քանի տաղերուն մէջ իշխանաբար կը կիրարկէ, առանց պղտորելու իր լեզուն ունիթոռեան բռնադրօսութիւններով: Իր

Ստորին Աղուլիս:» Շահ Արաւսի բռնազաղթին՝ Գողթնիբի Դաշտեցիները, ուրեմն մահա Ստեփանոսի մախանայրները, գաղթած են Ասպահան: Այս մասին ոչ շատ հեռաւոր պատմիչ Չամչեանը, անշուշտ մահա ուրիշ աղբիւրներու օգնութեամբ, կը պատմէ. «Ապա կոչեալ նորս (հազարապետն Շահ Արաւսի. Ս.Ս.) նախ ըր դաշտեցիս, այսինքն գայնասիկ Հայս՝ որք վարեալ եղին ի Դաշտ ամուսնեալ երկին Գողթնեան գաւառի, եւ բնակեալ էին ի քաղն Շամշապատ, երաւայեալ նոցա ելանել ի քաղաք ամուր Ասպահանայ: Եւ նոքա քեպէտ քաղուս հնարիւք քանացան չեխանել, բայց յետոյ բռնապետեալ՝ ելին ամուր. որոց մամն գնացին ի Գաւրապատ ամուսնեալ տեղին, եւ նստան ամրա ժամանակ մի. եւ ոմանք ի Նոր Զուղայ:» (Գ., էջ 649:) Դաշտի մասին տեսնել Ալիշանի «Սիսական»ը (էջ 299, 300, 325, 336) եւ Իմ. ֆինեանի «Հմայստութիւն»ը: Իբրեւ Դաշտեցի դէմէնը կը յիշուին Ալիշանի «Սիսական»ի մէջ հետեւեալ անունները. Անապիսան Գաշտեցի (էջ 336), Սէր Քեռորդի Խօջայ Դաշտեցի (էջ 327), Եւայլն: Այս մասին տես մասնաւորաւ՝ «Սիսական» էջ 326-7:

21) «Հաւաքածոյ» Անթիլիասի գրչագրատան, էջ 212-215: Տաղիս խորագիրն է. «Ուտ... սակս արձանագրութեան դրամ եկեղեցւոյ՝ սուրբ առաքելոյն Թօմայի որ ի յազարլիս...:

22) Հմմտ. Չամչեան, Հայոց Պատմութիւն, Գ., էջ 649:

23) Դաշտեցիները առհասարակ նախ Աս-

պահանի «Շամշապատ» քաղին մէջ բնակեցւն, յետոյ բռնապետութեամբ հանունցան եւ գրչին «գաւապատ» եւ «Նոր Զուղայ»: Ուրեմն Ստեփանոսի ծննդավայրը կրնանք ենթադրել այս երկու վայրերէն մին: (Հմմտ. Չամչ. անդ.)

24) «Հաւաքածոյ» Անթիլիասի գրչապատան, էջ :

25) Սումալ, էջ 171-24

վիճաբանական գործերը կը ցուցնեն որ ինք իմաստասիրութեան եւ աստուածաբանութեան մէջ զարգացած էր: Իր գործածած բառերն ու բացատրութիւնները մերթ ամէն բանէ առաջ կարծէք առաքելութիւնն ունին աղաղակելու քերականն ու տրամաբանը, որ իր մէջ պատուոյ տեղը գրաւած էին: Մանօթ է Հայոց պատմութեան, ինչպէս նաեւ իր նախկին ծնընդավայրին՝ Գողթնիքի եւ անոր աւանդութիւններուն 26): Ընթերցումներով պարագլոյ մը եղած է: Ինք քաջածանօթ է նախնեաց զբական վաստակին, ինչպէս յայտնի կ'երեւայ իր «Մասիաղ Փշրանաց» երկէն, ուր հմուտ եւ բազմածանօթ հեղինակի մը կոչումները կան հին հայ մատենադարանն ժառանգութենէն 27): Ուրեմն յետնորդներէն իրաւամբ պիտի կոչուէր «բաներուն» եւ «հետտոր» 28): Հ. Մոմալ զինք կր ճանչնայ որպէս քայր հմուտ եւ մարդ ոչ միայն աշակական այլ եւ եւրոպական ուսմանց մէջ» 29): Յետոյ իր պարսական եւ երգիական յաճախողէպ քննադատութիւնները իր ժամանակի ուսումնականներուն՝ գիտութեան՝ 30)

26) Իր մէկ տաղին մէջ, «Սակա արձանագրութեան դրան եկեղեցւոյն Թօմայի որ ի յագուլիս» խորագրով, կը յիշատակէ «Կամփնուսը» իր արշակաւոր Բարթողիմէոսի եւ անոր իբր փոխանորդը Ագուլիսի մէջ («Հաւաքածոյ» Անթիլիասի գրչագրատան, էջ 213: Հմմտ. Ստեփանոս Օրբելեան, Փարիզ, 1859, Ա. հատոր, էջ 61 եւ «Սիսական», էջ 312, 326, 329:

27) Տաշեան Յուլիս, էջ 132-3:

28) Անդ, էջ 643, 708:

29) Սոմալ, էջ 171:

30) Իր պարսական-բրդիական տաղասացութիւններուն մէջ կայ առհասարակ վերէն մայրոյ մարդու հեգնամբը՝ արձակուած գրչի մարդոց: Բայց մասնատրաբար իր երկու տաղերուն մէջ հեգնուած են իր ժամանակին ուսումնականները: Առաջինը՝ «Առ հանդերձիւ միայն երեւեալ» վարդապետու ուման, որք ձեւանման իրքիւ գգիտուն» քերեւս երկայն մօտօքն իւրեանց» խորագրով տաղն է, ուր կ'ուսումնականի կ'ենթարկուին շեղակայն մօրօտօքն»

յաւակնութենէն աւելի հմտութեամբ ծանրութենէն մարդու մը արդար խստաբանութիւններն են: Նոր Ջուղայեցիները պարսաւոյ իր քերթութեամբն մէջ կ'ըսէ. 31)

«Ո՛ւմ կայ կարդալ կամ ո՛ւմ կայ ջանք,
Մեծ ու պտտիկ աստուածաբանք:»

Այս քննադատութիւնը ընել փորձուողը անպայման խորունկ ընթերցող մը եւ աստուածաբան մը միայն կրնար ըլլալ:

Իր աստուածաբանական գործերու հեղի — նախնութիւնը բաւական պատճառ մըն էր թաղերէլու, մանաւանդ իր դարուն, որ անիկա կրօնաւոր մը եղած ըլլայ: Աշխարհական մըն էր սակայն անիկա: Ինքն իսկ, կ'երեւի իր աստուածաբանական նիւթերու շուրջ դեղերիլը զարմանալի եւ զարատելի գտնելով, կ'ըսէ «Մաղախ Փշրանաց» երկին յառաջաբանութեան մէջ. «Թէպէտ եւ ըստ իմումս աստիճանի աւելորդ իմն է յանգչութիւն. քանզի եմ տրուալ աշխարհական եւ ոչ վարդապետ...», 32) եւն: Հակառակ իր աշխարհական ըլլալուն, իր դարուն կրօնականներուն չափ լեցուցած էր իր ուղեղը դաւանաբանութեանց աղմուկովը: Եւ իր գործերուն գրութեան գրգիռը ստացաւ կրօնական այս մտահոգութենէն: Սակայն այս աշխարհական տրուալը կրցաւ բարեւոյթն քննադատել մինչեւ իսկ «երկայն մօրուօք» վարդապետները, ինչպէս տեսանք քիչ վերը:

Հաւանաբար սովորեանցած էր այս աշխարհականը, որովհետեւ իր քերթութեաններուն մէջ մեզի հնդ սէրը պատմելի աւելի կը սանձարձակէ դժգոհութիւնը՝ կ'իր լաւ ճանչցող մարդու մը արտայայտութեամբ: Այսպէս իր մէջ

վարդապետները («Հաւաքածոյ», էջ 253-5): Երկրորդը՝ «Առ ոմն ուրացալ եւ մակացալ, աւափիթի» կոչեցեալ... ջնանգիրեան...» խորագրով տաղը, ուր այս մարդուն նաեւ քերթական կարողութիւնը կը գտաւ փետուի («Հաւաքածոյ», էջ 267):

31) «Հաւաքածոյ», էջ 250:

32) Տաշեան Յուլիս, էջ 132:

«Թաջնիս» ին մէջ կ'ըսէ 33) .

«Սիրելի՛, էս բանիս մին լաւ դատ արա .
Թէ կնկան մին մարդ այ՝ մարդին մին այ կին .
Ինչ տան որ կին չըկայ, տունն դադար այ .
Իս աշխարհիս աւերմ անեց մինակ կին :

Տանըդ հազար հաց կայ՝ որբն մէկին կեր .
Երկու տեսարանաց լոյսըն մէկ ընդեր .
Կինն է անճարութէն՝ մարդիս մէկ ընկեր .
Մէկ է էլ՝ որ տէրքն վաճ կուտայ մինակին :»

.....

«Անխելն թո՛ղ կնկան ձեռնէն չարչարի .»

.....

«Շատուորն էս որ էրնէկ կուտայ մինակին .» են :
Իսկ իր մէկ ուրիշ . աղին մէջ կ'ըսէ 34) .

«Կին դու մեղաց ծովն անկար ,
Կամիս ապրիլ՝ լողա՛ կին :»

.....

«Էս ինչ չոք այ՝ տապ այ՝ կին ,
Ձեռնումըդ կու տապայ՝ կին .

Անգամ կինն խորովէ՛ ,
Կամ տապկէ՛ մէջ տապակին :»

Ուրիշ տեղ մը կ'ըսէ դարձեալ . 35)

«Աստուած չանէ որ մէկ կին ,
Ոտըն ղնէ երկու տան :»

.....

«Լաւ կինըդ քոյ տան դեղն ի .
Աստուած չանէ՛ թշնամիդ ,
Սիրելւոյ պէս տանդ եղնի :»

.....

«Մեղքն որ դրախտէն մեղ հանեց ,
Արուին չէ, իդին է :»

.....

«Քիչ կու գտնուա աղէկ կին .
Եւ կամ աղէկն աղէկին .

33) «Հաւաքածոյ», էջ 263-4, «Թաջնիս Ստեփաննոսի» խորագրով տաղէն :

34) «Հաւաքածոյ», էջ 265-6՝ «Մաե՛րի հա-
յեւար Բաբաղի» խորագրով տաղէն :

35) Անգ, էջ 272-283՝ «Ուտ գարաղեալ ի
... Ստեփաննոսէ Դաշտեցոյ, ի վերայ այլ եւ
այլ իրաց» խորագրով տաղէն :

Սողոմայ մեղքն արաւ ,
Ղօվտայ կինն աղէ կին :»

.....

«Աստուած չտայ էրկու կին ,
Թէ տալէց այ՝ մին տայ կին :»
«Աստուած չանէ որ մէկ կին ,
Երեք կամ չո(ր)ք մարդ անէ :»

Ուրեմն իր տաղերուն մէջ մեղի էր ներկա-
յանայ Սո . Դաշտեցի իբրեւ մէկը որ կինը լաւ
ճանչցած է եւ կ'ընէ դովքը «մինակին», այ-
սինքն ամուրիներուն, ինչ որ կը նշանակէ իր
ամուսնանալով դժգոհ մնացած ըլլալը : Հակա-
ռակ ամուսնական հասնական շղթային, ա-
նիկա դրցեր է ճամբորդել բաղամթիւ երկիր-
ներ, ինչպէս պիտի տեսնենք :

ԴԱԻԱՆԱՆՔԸ

Սո . Դաշտեցի կաթոլիկ դաւանութեան
իր պաշտպան կը ներկայանայ իր վիճաբանա-
կան գործերուն մէջ, որոնք ընդդիմաբանու -
թիւնն են, ինչպէս պիտի տեսնենք, հայ վար-
դպետներու այն երկերուն, որոնք «ընդդէմ
աղդին Յոանկաց» 36) հակաճառութիւններ է-
ին : Կը կարծենք, սակայն, կաթոլիկ եկուոր
է իր մէջ, որովհետեւ ինչպէս յիշեցինք, ինքը
դաւակն էր Բարսեղ քահանայի մը 37) : Միւսն-
դեամբ ուրեմն անիկա Հայաստանեայց Եկեղեց-
ւոյ կը պատկանէր : Անիկա կրնար եղած ըլլալ
մին այն երկու Ստեփաննոսներէն, որոնք բազ-
մաթիւ ուրիշներու հետ կը յիշատակուին Յովհ .
Մարգարի 1688ին հրատարակած «Հաւատոյ
Գիրք»ին յիշատակարանին մէջ, իր աստարող
անոր տպագրութեան 38) : Մեզի անյայտ պատ-
ճառներով Սո . Դաշտեցի ընդունած է կաթո-
լիկ դաւանանքը եւ որքան իր ձիրքերուն, նոյն-
քան իր պայքարելու տրամադրութեան համար
գրկուած Հոռոմ, ուր պիտի կատարեալգործէր
սլաքարի գործիքը, գիտութիւնը, որ իր դա-

36) Հմմտ . Ղազիկեանի «Մատենագիտու-
թիւն»ը, էջ 107 եւ Զամչեան Գ . էջ 749 :

37) Հմմտ . Սամալ, էջ 171 :

38) Տես Ղազիկեանի «Մատենագիտութիւ-
ն»ը, էջ 90 :

բուն տիուր նպատակներու համար եւս կը գործածուէր: Բայց անկառ ունէր աղբայրին զիտակցութիւն եւ միայն իր այս տողին համար արժանի պիտի ըլլար մեր անարատ համակարանքին:

«Ե՛ր զիս կամիս փոփոխել, •
Երբ իմ մօրէս Հայ ելի:» 39)

ՃԱՄԲՈՐԴՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ

Ստ. Դաշտեցի մեծ ճամբորդող մը եղած է, իրմէ ետք ապրող ուրիշ միանկամայն պարակահայ եւ հնդկահայ նշանաւոր Մ. Թաղիադեանցի պէս: Ի Տօբէ այս Դաշտեցին երկար ապրած է եւ գործունէութիւն ունեցած իր ծննդավայրին Ասպահանի եւ անոր «գիւղաբաղաք» 40) Նոր Զուլայի մէջ, ուր, ինչպէս յիշեցինք, իր հաւր «տեղափոխմամբ» տարուած է, հաւանաբար Շահ Արասի օրով: Իր «Մախաղ Փըշրանաց» երկին եօթներորդ զլխուն մէջ կ'ըսէ՝ «Որովհետեւ թէ՛ ըստ յանցանաց մեբոց եւ թէ՛ ի նախասահմանութենէն Աստուծոյ՝ բնակիմք մեծ Հայաստան կողեցելովք ազգաւ ի մէջ Պարսից, հետեւապէս քնակիմք եւ մեզ ի քաղաքքնակ եւ յանուանի քաղաքն յասպահան, մահաւանդ թէ՛ ցիր եւ ցան եղեալք չըլիմք» 41) Եւ այլն: Ուրեմն իր եւ իրեն պէս բաղմաթիւ ուրիշներու երկրորդ հայրենիքը եղած է Պարսկաստան՝ մասնաւորաբար անոր Հայաշատ Ասպահանն ու Հայակերտ Զուլան, ուր իր օրով յիշողութեանց մէջ չտօգուած զէպք էր Շահ Արասի բռնազաղթը: Իր վիճարանական գործերը կ'ընծայեն հաւանական կարեւրութիւնը մակարերելու որ անկառ Նոր Զուլայի Հայ եւ կաթողիկէ ծանօթ պաշքարին մէջ անմասն չէ մնացած: Այս պաշքարներու առնէ շատ տառապած է Ստ. Դաշտեցի: Իր տաղերէն մին ունի հետեւեալ խորագիրը, որ իր կողմէ մական-

գրուած է. «Թաջիս Ստեփաննոսի Աստուանի, հայերէն» («Հաւաքածոյ», էջ 262-3): Իր այս տաղին մէջ կան տառապանքն ու յուսահատութիւնը պայքարող մարդու.

«Հայոց աղգէն շա՛տ ցաւ ունիս ամանած •
Ամանդ է մեծ՝ հաւաքէ, տա՛ր, աման ան •»

Իր ուրիշ տաղերուն մէջ կան պայքարէն կարեւրէր մարդու մը արտայայտութիւնները.

«Մեր հանդերումն շա՛տ կայ ցին, •
Վատին զլիոցն՝ շատ կացին: •
Չարքն աշխարումս օր մ'ապրին, •
Կ'ստեմ ափս'ս, շատ կացին:»

«Իւր մեղքն այլոց բամպասողն, •
Որ տեղ տեսնաս խորովէ՛:»

«Աչքս գէշին չտեսնա՛
Թող հոգիս սիրունն առնէ:»

(«Հաւաքածոյ», էջ 277-8):

«Վատով աշխարքս լցուաւ, •
Տեղ չունաց լաւերին:»

(«Հաւաքածոյ», էջ 281)

Իր տաղերուն մէջ Նոր Զուլայի յիշատակութիւնը կ'ընէ յաճախ 42): Այսպէս ոտանաւոր մը ունի հետեւեալ խորագրով՝ «Նոր Զուլաքցու մեծամեծնաց վատ եւ անկարգ արարմանց վա՛սն՝ ոտանաւոր...» 43), ուր հատու քննադատութեան կ'ենթարկէ Նոր Զուլայեցիներու ապականած վարքը: Ուրիշ ոտանաւորի մը մէջ Նոր Զուլայեցիներու բարբառը կը հեզնէ. «Զուլայեցեաց հայրենի՛ գրոց պարզ լեզուն այ, զոր կու պարծենան:» 44)

Ասպահանէն ու Նոր Զուլայէն դուրս ճամբորդած է բաղմաթիւ ուրիշ քաղաքներ: Բարձրագոյն կրթութեան համար մեկնած է, ինչպէս յիշեցինք, Հոռոմ 45): Իր «Մախաղ Փըշրանաց» երկին մէջ օրինակը 1725ին ընդօրինակէր

39) «Հաւաքածոյ» Անթիլիասի գրչագրատան, էջ 265:

40) Ստ. Դաշտեցին Նոր Զուլան կոչած է «գիւղաքաղաք» Ասպահանի (Տաշեան Ցուցակ, էջ 132): Ուրիշներ եւս այդպէս կոչած են (Ղազիկեանի «Մատենագիտութիւն», էջ 108:)

41) Տաշեան Ցուցակ, էջ 133:

42) Աստուածաբանական եւ վիճաբանական իր գործերուն մէջ եւս խօսած է Նոր Զուլայի մասին (Տաշեան Ցուցակ, էջ 132, եւն. :)

43) «Հաւաքածոյ» Անթիլիասի լրչագրատան, էջ 248-253:

44) Անդ, էջ 255-257:

45) Սումալ, էջ 171: Հմմտ. Տաշեան Ցուցակ, էջ 133:

է Հոռոմ, իղն գտնուող գաղափարքին վրայէն 461 : Իստայիւ իր ուղեւորութեան առթիւ հանդիպած է մասնաւորաբար «Լիվոն» ուր հաշկական կարեւոր գաղութ մը կար 47) : Եւ ուր հաշկական խաբար դրած է 1702ին իր վէճ. արաքը, «Ռոք չարադիպ ասկի անիբաւ նաղարաթին Լիվոն» նուէ 48) խորագրով, ուր կը պարտաւէ «Լիվոն» նուէ «Նաղարաթ»ը, որ զինք «կապանաց» չաղ- չարանքի ենթարկած է «բան եւ հինք ա- տուբք» : Արդեօք ասկիւս ան նաղարաթ» ք է, որ 1708 թուին Շոռոթի Ա. Լուսաւորիչ Եկեղե- ցիին լինութեան սաղարիչ, «նշուշտ էր որ ոչնե- տը անծ մը («Սիսական», էջ 354-5) :

Ծամբորդած է (կամ Հոռոմ ուղեւորութեան ատեն աշցւած) բաղմաթիւ ուրիշ գաղափարք : Այսպէս անիկա իր երկասիրութեան մէջ կը յիշ- շէ թէ իր ընդդիմարանները ինչպէս «ի լուս կացուցաք թէ՛ ի Կոստանդնուպոլիս, թէ՛ յիզ- միւռնիայ թէ ի կողմն Եւրոպայ, ի վննէժ

46) Տե՛ս Տաշեան Յուցակ, Թիւ 20 «Եւս- գրին» («Մաղախ Փշրանաց» երկին՝ «գաղափար- օրինակին յիշատակարանը», էջ 133 :

47) Հայկական Տղապարտիւն «Լեւ. Թիֆ- լիս, 1904, Բ. տիպ, էջ 264-7, 280-1, 285, 412-414, «Նոր Զուլայեցի վանականի մը անուան հայկական երկու մետայլներու առ- քիւ», Արմենակ Սաղաթեան, Անահիտ, Նոր Շրջան, Թիւ 1, էջ 60, «Պատմ. հայ. դպր.» : 4. Զարք., Բ. հատոր, 1878, էջ 380, «Սիսա- կան», էջ 451ա-2բ, Տես նաեւ «Պատմութիւն Հայոց գաղթականութեան եւ շինութեան եկե- ղեցւոյ մոցա ի Լիվոնոյ բաղաթի», Մեսրոպ Վրդ. Ուղարկեան, Վննիսիկ, 1891 եւ Notes de Chahan Cirbied sur les Arméniens d'Amster- dam et de Livourne (1811), publiées par F. Mac- ler, extrait d'Anahit, 1904, որոնք մեր տրամադրութեանը տակ չունինք դժբախտաբար : Արդեօք այս վերջին երկու գոր- ծերու մէջ կը յիշուի՝ Ստ. Դաշտեցի :

48) «Հաւաքածոյ» Անթիլիասի գրչագրա- տան, էջ 269-70 : Տաղիս գրութեան բուսականը «ի քուին Փրկչին 1702 : Յուլիսի 1» է, ինչպէս վերը տեսանք :

49) Տեսնել Ալիշանի «Հայ-Վննիտ»-ը, որ

49) : Ժ. Լիվոնիայի եւ Ռուսի մեծն Հրեմ եւ կամ ՅԱՅԱՆ ՌԻՍԵՐՏ 50) «Նաղարաթ Ռարմնի քաղաքի» թիւյակցի թաղարքներին դասը 1 Հոռոմ, «Լիւս վոննիպի», Վննիտ «Նաղարաթ» ինչպէս կը յիշու- տակէ, աշցւած է Եւրոպա (?), Կոստանդնու- պոլիս, Չմիւռնիս եւ Շրայ Ռարմն : որոնք թէ- պէտ անշիշտակի՝ բայց մասամբ միշտ ծանօթ են : Ժամանակ մը դտնուած է էջմիածին, ուր զինք հետաքրքրող աստուածաբանական եւ վի- ճաբանական ինչ ինչ գործեր տեսած լլլալը կը յիշատակէ (51) :

Ռարմնի իր չաճախաղէպ շրջապալութիւն- ներուն ասեւն Հանդիպած է նաեւ Հայաստան : Անշուշտ միտին էջմիածին չէ մնացած, այլ ան- ցած իր հայրենուն ծննդավայրը՝ Գողթնիքի Դաշտ աւանը, ուր իր Գրկաբ քնակութեան հա- տանականութիւնը լուծեանս սկիզբները յիշե- ցինք : Կ'երեւի այս առթիւ «ի ինդրոյ տեսոն ուսննուս արէի եպս. ի եւ աստղորդին Գողթն» եաց նուանդի» գրած է իր մէջ «Ռոքքը ճակս արժանապրութեան դրան եկեղեցւոյն սուրբ ա- տաքիւրս Թամայի որ ի յաղուլիս (52) :

քերես յիշատակուի Ստ. Դաշտեցիի «ի վննէժ» հանգիստումը :

50) Տաշեան Յուցակ, էջ 133 :

51) Տաշեան Յուցակ, էջ 132 :

52) «Հաւաքածոյ» Անթիլիասի գրչագրա- տան, էջ 212-6 : Ագուլիսի Ս. Թովմաս եկեղե- ցիին վերանորոգութեանը տեղի ունեցած է 1694-5 թուականներուն մէջ : Ինչպէս յիշեցինք անգամ մը : Գողթնիքի առաջնորդ «Ռաւմուս արիի եպս. ի խնդրանքով՝ Ստ. Դաշտեցի» գրած է այս «Ռոք»ը, Ս. Թովմաս եկեղեցիին դրան նակտին արձանագրուելու համար : Սրդարեւ յիշեալ եկեղեցիին գրան ճակտին ներկայիս կայ ճոյր արձանագրութիւնը («Սիսական», էջ 226), որ, սակայն, Ստ. Դաշտեցիի «Ռոք»ին մասնակի եւ կցկտուր, գրեթէ ազնաւորած մէկ արտագրութիւնն է. եւ արդարեւ «ամար- ունստ տաւաւոր» կարելի է կոչել Հ. Ալիշանի հետ («Սիսական», էջ 326) :

Այսպիսով, ուրեմն, յայտնի կ'ըլլայ որ Ա- գուլիսի Ս. Թովմաս եկեղեցիի դրան նակտի այդ արձանագրութեան թեղիմակը Ստ. Դաշ-

Իր «Մախազ Փշաճառացի Երկին և Սթնեւորդ
 զԼաւիւր զԵրմանութիւնքն են յորոնք, Կ'րոջ Ստ.
 Դաշտեցի, Քալաւանեցեան մեզ ժառանգաւ ժա-
 մանակս ի շրջապայիւմ մեր ի ևնդիկս, քէ՛ ի
 տանն Պարսից իւ Յունաց» (53) Իր «Գոյնակ
 Ճշմարտութեան» երկը գրած է՝ 171 է. ~ 5ինք
 Հնդկաստանն է՝ Բանդաբ Սուբաթ անուանեալ
 նաւահանդիստի» (54) :

Իր առաջերգն մէջ այս երկարոտեան հանա-
 պարհորդութեանց, պարսիկ արծաւաղդը կա-
 ժերէ՛: Արեւիկս իր մէջ պարսկաբնի մէջ կ'ը-
 սէ (55) :

«Զլիւսեմ թէ մարգ մարդի մատ է՝ր Կ'տոնէ.
 Վեր ծովի եմէ՛ պղնձեւ ծանր երկան է.
 Մեք ճամփաք իմէ՛ մեր ճամաղապրան էրկաթ է,
 Առեւել պիտիմք հալաւ Ըստ աւ Կ'տա» տանէ »

սեցին է. քան մը որ ամենաթ. մնացած է ցարդ
 (Հմտո. «Սիւսական» էջ 326) : Ստ. Դաշտեցիի
 տպոյթաւ հրատարակութեան արեւմ. որ տպոյ
 յաջորդէ ուսումնասիրութեան, տպոյթ Կ'տա-
 մո. Դաշտեցիի յիշեալ «Ուտէ»-ն եւ անոր ար-
 ժանագրութեան համեմատութիւնը :

Ի դէպ յիշեմք որ Անթիլիասի «Հաւաքա-
 ծոյ»-ի մէջ (էջ 202-3) կը ցուծի լատի մը,
 որ ըստ մեզ, հաւանական ենդիմակութիւնն է
 «Դաշտ Եւփրատ»-ի, ենդիմակ խորագրով
 «Տաղ ի վերայ ցանգակատանն վանից Սր. Կ-
 ճախելոյն Թովմայի, որ ի վկայութեան» :

53) Տաշեան Թուական էջ 183 :

54) Անդ, էջ 709 : Դոր Զուղայի շայնիէ-
 շարտի Եւսի-Արաւ Աւէն-գրեթէ դար մը յե-
 յոյն. կալածաւելով տաղատամած են Հնդկա-
 տանի ի շարս գտնազմ Բաղաճեւոր ման Սու-
 թաթ. որ մեծամոտէ վառտակաւններ քրտան
 եկած են : Հմտո. Եւր Զուղայեցի վանտա-
 կանի մը անուան իւրկական երեքս Բեռտայն-
 լուկ առթիւ, Արմենակ Սաղգրեան, «Մանրեմ»,
 Նոր Շրջան, Ա. տարի, Թիւ 1, էջ 59-60 եւ
 63-4 : Տե՛ս նաեւ «Սիւսական», էջ 468 եւ 530,
 Յուցակ Զեռագրաց, Հալէպի, 1935 (Ա.) : էջ
 158 :

55) «Հաւաքածոյ» Անթիլիասի գրչագրա-
 տան, էջ 261 :

Աւել է «Բաշնի»-ի մէջ մէջ (56) անվա-
 ճան ճամբաներու ուղեւորի արձագանքը կը
 դարձնայ :

«Ճամաղապի շատ, զի գրեւ լան ուր վինն ա-
 լանէքն մէկ ճամփով Կ'երթան դարձն են »

Իսկ իր տողերէն մին, «Զայն Բալխայ
 քարվանսարի վանն ոտք » : ի խորագրով (57),
 պարտաւորն ճամբորդի մը Կրասնովոյ վա-
 ռարանութիւնն է քարվանսարին, ուր անվոր
 ճամբաներէ յոդնած իր մարմինը դառն է քա-
 ռերար հանդիսար :

Իր երկարատեւ ու ցնցարիկ ճանապար-
 հորդութիւնները զինք դարձնեցած են մորա-
 ռու, տունն են իրեն արշարհահանալից, երգի-
 ներանդակ ապրում եւ յուզում : Յամբընթաց
 նաւերով եւ ճամբերատար կարաւաններով ա-
 լանուն քաղաքներու եւ տարազէմ մարդոց մէջ
 սպասած կեանք մը անշուշտ պետի թրոնէր ի-
 մաստատարութեամբ, պետի լիանալ յուզումով
 ու պայթելու համար պետի ընտրէր հովտը
 քանաստեղծութեան :

ԳՈՐԾԵՐԸ :

Ստ. Դաշտեցի, ինչպէս Զուղային անվո-
 ռը յիշեցինք, ցարդ հալի ծանոթ է իր աս-
 տուածաբանական եւ վիճաբանական երկերով
 միայն : Իր տաղերը նորոգեւ են : Այժմ կը-
 նանք իր գրականութիւնը բաժնել երկու խո-
 բարտումներու. ա. Աստուածաբանական վի-
 ճաբանական երկեր եւ ը. Տաղեր :

ա. Աստուածաբանական եւ վիճաբանական
 երկեր :

Իր աստուածաբանական գործերը ընդդի-
 մաբանութիւններ են եւ արդիւնք ուղեւորու-
 թեանց անեն ճալողաբանաշենքերու (58) եւ ու-
 թիւներու հետ ունեցած իր վիճաբանութեան
 (59) : Որքան մեղի ծանոթ է՝ Թուով երեք են
 անոնք, (60) զոր յանունն յիշեցինք եւ այժմ

56) Անդ, էջ 271 :

57) Անդ, էջ 268 :

58) Տաշեան Թուական, էջ 183 :

59) Հմտո. ամէն :

60) Սումալ կ'ըսէ. «Ստ. Դաշտեցի դաւանա-

մանրամասն կը ներկայացնենք:

1. Մախազ Փշրամաց, գրուած 1700ի յուն-
ուսար ամսուն (61): Այս գործը մեկնութիւնն է
Հասարակ Հանգանակի (62): Վիեննայի Միւ-
թարեան Հայրերու գրադարանունը ունի Երե-
օրինակներ Ստ. Դաշտեցիի այս երկին: Ս.
ջինը թ. 20 Ձեռագիրն է, գրուած 1743ին (6:
Կ. Պոլիս, ձեռամբ Գրիգոր Վրդ.ի, որ Անտո-
նեան միարան էր՝ Լիբանանի մէջ (64): Եր-
րորդը թ. 251 Ձեռագիրն է, գրուած 1782ի
գրչութեան անյայտ վայրով եւ հեղինակո
(65): Այս Ձեռագիրը Ստ. Դաշտեցիի «Կոչ-
նակ ձմարտութեան» երկը եւս կը պարունա-
կէ: Երրորդը թ. 284 Ձեռագիրն է, գրուած
1774ին, գրչութեան դարձեալ անյայտ վայրով
եւ հեղինակով (66): Այս Ձեռագիրը Ստ. Դաշ-
տեցիի երեք գործերը միանգամայն կը բովան-
դակէ:

2. Խնդիր Ուղղութեան (67), որ հակահա-
ուութիւնն է Աղեքսանդր Ա. Ջուղայեցի կաթո-

լով հայրենիք (Նոր Ջուղայ ? , Ս. Ս.) գրա-
ղեցաւ զամբան գործերու շարդարութեամբ.
որոնց մէջ ակնառուներն են... (Quadro), էջ
172): Կը յիշուին միգի ծանօթ ԵրմԳ գործերը
Ստ. Դաշտեցիի: Ուրեմն, հետեւեցնելով Հ. Ստ-
մալի ակնարկութեմն, Ստ. Դաշտեցի «ա-
կնատու» գործերէն զատ գրած ըլլալու է նա-
եւ ուրիշ գործեր...:

61) Տաշեան Յուցակ, էջ 131, 708:

62) Սոմալ, էջ 172:

63) Ստ. Դաշտեցիի 1700ին գրած «Մախազ
Փշրամաց» երկին «երրորդ» օրինակութիւնն է
ասիկա: Երկրորդը 1725ին օրինակուած է Հը-
նումի մէջ, ձեռամբ Ասլամի որդի Յակոբի
(Տաշեան Յուցակ, էջ 133), որում վրայէն այս
«երրորդ» օրինակութիւնը 1744ին, ինչպէս յի-
շեցնեմ, կատարուած է Կ. Պոլսոյ մէջ:

64) Տաշեան Յուցակ, էջ 131-3:

65) Անդ, էջ 642-3:

66) Անդ, էջ 709:

67) «Խնդիր ձմարտութեան» եւս կը կոչ-
ուի (Սոմալ, էջ 172, Ղազիկեանի Մատենագի-
տութիւն, էջ 108):

դիկոսի (1706-1714) գրած «Ատենական Գիրք»-
ին, որ յոնյակէս, իր կարգին, հակահաուութիւնն
է, ինչպէս գրեին Յրդ էջին իսկ կ'ըսուի, «ընդ-
դէմ ազգին Ֆոսակաց» (68): Աղեքսանդր Ա.
Գուղայեցի կաթողիկոսը իր այս «Ատենական»
քըր գրած է իր վարդապետութեանը եւ հը-
տարկած 1687ին, Նոր Ջուղայի մէջ (69),
իր առաքելաշնորհ եղբայրակցին, Յովհան-
Մարգարիտ հետ, տիպին ու տառին զօրու-
մբ գրահուած, արի ճակատ յարդարեց
թողիկոսեան, մասնաւորաբար Կղեմէս Դա-
նուսի դէմ (70): Ձամչեան իր Հայոց Պատ-
ուութեան մէջ կ'ըսէ. «Սա ինքն ճաղքատդ
ստալ քան զնստիլ իւր յաթոռ հայրապետու-
եան»՝ ունէր ընդդիմութիւն առ քաղկեդոնա-
յան եւ առ աթոռն Հոմոմայ. եւ գրեալ իսկ էր
լիբք մի փոքրիկ հակառակ բանիւք. որոյ ընդ-
դէմ արար զայլ գիրք ստեփաննոս դաշտեցի ի
նոր ջուղայէ՝ մի առ մի պատասխանի տալով
բանից նորա իմաստութեամբ (71): Ստ. Դաշ-
տեցի իր այս ընդդիմախօսութիւնը գրեց 1706-

68) Ղազիկեանի Մատենագիտութեան մէջ,
էջ 108: Հմմտ. Սոմալ էջ 172. «la confutazione
del mentovato libro di controversie del Patriarca
Alessandro qui intitolato *«Ոնդիր ձմարտութեան*
...» (Ընդդիմաբանութիւն վերայիշեալ գրքին
դէմ («Մախազ Փշրամաց» Ս. Ս.) Աղեքսանդր
Պատրիարքի (իսմ. կաթողիկոսի Ս. Ս.) հա-
կահաւարութեան, զոր անուանեց «խնդիր ձը-
մարտութեան»): Ուրեմն Աղեքսանդր Ա. Կա-
յոզիկոսը ընդդիմաբանած է նախ Դաշտեցիի
«Մախազ Փշրամաց» երկին իր «Ատենական»ովը
(?), որում ի պատասխան Ստ. Դաշտեցի ի-
«խնդիր Ուղղութեան կամ ձմարտութեան»
երկը գրած է:

69) Ղազիկեանի Մատենագիտութիւն, էջ
107: Աղեքսանդրի «Ատենական»ը տպուած է
նաեւ Կ. Պոլիս, 1783ին (անդ, էջ 108-110):

70) Տե՛ս «Հայկական Տպագրութիւն», Լէօ,
Ա. հատոր, 1904, Բ. տիպ, (Թիֆլիս), էջ 253-
5, 350-2, 360-5:

71) Ձամչեան, Հայոց պատմութիւն, Գ.
հատոր, էջ 749:

ին (72), ուրեմն Աղեքսանդրի «Ատենական»ի հրատարակութենէն (1687) մօտաւարտէս 20) տարի յետոյ:

Վիեննայի Միխիթարեան Հայերու գրք-չափատունը ունի միայն մէկ օրինակ Ստ. Դաշտեցիի այս երկէն, որ թիւ 284 Զեռագիրն է, զոր վերը տեսանք:

3. Կոյնակ ձյմարտութեամ, որ ընդդիմա-րանութիւնն է Տէր Յովհաննէսի «Ջուլֆայեց-ւոյ մեծահռչակ փրկիստփայի մականուամբ Մըբուզ»:

բ. Տաղեր

Ստ. Դաշտեցի առանց իր նորայայտ տա-ղերուն մեղի համար անուն մըն էր միայն, ո-րուն վրայ տարիները արդէն մաղած էին իրենց շղարլային փոշին: Անոր անունը, իր աստուա-ծարանական եւ վիճաքանական գործերով, չէ կրցած մաղցել յաջորդող քանի մը տարիներու վրայէն իսկ: Իր տաղերը տուիւ մեղի իշխա-նութիւն տարիներու ծանր կապանքներով կա-լանաւոր այս մարդը բուռացման վիթրպէն հա-նելու է լոյս: Մեր օրերուն արեւի բերուելու շնորհը անիկա իր տաղերէն կը ստանայ: Ու մենք իր վիճաքանական գործերէն, ինչպէս խա-ւարէն, մեր ուղղութիւնը կը դարձնենք իր տա-ղերուն՝ լոյսին:

Ստ. Դաշտեցիի տաղերը կը գտնուին միակ ձեռագրի մը մէջ (73), որ ներկայիս Անթիլիա-սի Կաթողիկոսարանին զըջադատան սեպհա-կանութիւնն է, ինչպէս յիշեցինք, եւ որուն ըն-դարձակ եւ լիակատար նկարագրութիւնը մեր կողմէ կատարուած է «Անահիտ»ի մէջ հրատա-րակուելու համար: Համառօտ կը ներկայացը-նենք այս ձեռագիրը, մանրամասնութեանց հե-տաբերութիւնը ունեցողները զրկելով մեր ըն-դարձակ նկարագրութեան: Այս ձեռագրին խո-րայիրն է. «Տօմար Ագարիայի, եւ Պարգատ:

72) Ղազիկեանի Մատնագիտութիւն, էջ 108:

73) Արդեօֆ կա՞ն ուրիշ ձեռագիրներ (Հընդ-կատում կամ Պարսկատում), ուր կը գտնուին տաղերը ստ. Դաշտեցիի: Ցարդ հրատարակ - ուած Յուցակներու մէջ չկան նման բաներ:

մար ի վերայ Աղարիայի ամօռն կարգեալ. եւ Տաղք եւ Ուսմանարք. եւ ալլ բանք եւ իմաստք սօմարականք, հոգեւորականք, եւ պատմութե-նականք:» Զեռագիրը, ինչպէս կը տեսնուի խո-րագրէն, բաղադրութիւն մըն է ալլանուն նիւ-թերու, եւ աղ պատճառով մենք տուինք անոր «Հաւաքածոյ» անունը: Այս «Հաւաքածոյ»ին «Տաղք եւ Ուսմանարք» բաժնին մէջ կան Ստ. Դաշտեցիի տաղերը գրեթէ ամբողջութեամբ: Այս «Հաւաքածոյ»ն կազմուած է «աշխատու-թեամբ ալընկալ Պետրոսի դպրի եւ քարտու-ղարի», յամի տեսնն 1754ի, ի Բանկայա» (74): Զեռագրին գրութեան թուականը ունի մերձա-ւոր ժամանակակցութիւն, իսկ գրութեան վա-յը՝ հայրենակցութիւն Ստ. Դաշտեցիի հետ: Ուրեմն այս ձեռագիրը Ստ. Դաշտեցիի տաղե-րուն անմիջական, ոչ ուրիշ ձեռագրիներու միջնորդութեամբ, ընդօրինակութիւնն է: Ասոր համար մեղի կը ներկայացնէ զըջադրական մեղերէ անարատ օրինակութիւն մը: Ուրեմն մեղի կը մնայ հետեւցնել որ Ստ. Դաշտեցիի ինքնագիր տաղերուն վրայէն արտադրած է այս ձեռագրին գրիչը, որ, մակաբերելով Զե-ռագրին մէջ գտնուող ինչ ինչ նիւթերէն, Ստ. Դաշտեցիի համախոհներէն մին եղած ըլլալ կը թուի:

Զեռագրին տաղերուն բաժնին մէջ կան հետեւեալ տաղերը Ստեփանոս Դաշտեցիի:

1.— Ոտք շարադրեալ ի Ստեփաննոսէ Դաշ-տեցւոյ, սակս արձանագրութեան դրան եկե-ղեցւոյն սուրբ առաքելոյն Թօմայի, որ ի յա-գուլիս, ի խնդրոյ տեսնն ոհաննու արհի եպս. ի եւ ասաշնորդին Գողթնեաց նահանգի: (Էջ 212-215 (75):

2.— Նոր ջուղացու մեծամեծաց վատ եւ անկարգ արարմանց վա՛ն՝ ոտանաւոր, զոր շարադրեալ է Դաշտեցի Փանոսն աշխարհաբառ լելուաւ: (Էջ 248-253):

3.— Առ հանդերձիւք միայն երեւեալ վար-դապետս ոմանս, որք ձեւանան իրբեւ զգի-

74) Տեսնիւ Զեռագրիս ցակտաղը:

75) «Հաւաքածոյ»իս էջերն են:

դան յիշբերել իշխանական կանչուած այդ կա-
կուղ զրանդով, Բ Հայրն Հոսանքի մը: Ամու-
աշխատանք մըն էր տակաւ, որովհետեւ վարչ-
կան թէպէտ անարժանք — ծառայութիւն
մըն էր: Յետոյ այդ մեղքերուն վրայ յարձա-
կեցաւ երդիծարանութեամբ:

Եւ երդիծական պարտաւական տաղերն
են:

Ա. — Նոր Դուզացու մեծամեծաց վատ եւ
անկարգ արարմանց վանձ ոտանաւոր, զոր
շարդերեալ է Դաշտեցի Փանոսն աշխարհարաւ
լեղուին:

Այս «ոտանաւոր» անդիտարինէի վաւե-
րաթուղթ մըն է Նոր Զուգայի Հայրութեան ներ-
քին կեանքին համար եւ լիակատար ցանկ մը
այս տարազանց ժողովուրդին մեղքերուն: Հա-
մարձա՞յ յիշատակութիւնն է մեր դասակա-
մեղքերուն, որոնց արմատը մերթ էրկարի
մինչեւ մեր նախահայրերը: Բանի մը ան-
շատ տողեր կը քաղեմ այս «ոտանաւոր» էն
ուր մէկ «մեծամեծաց վատ եւ անկարգ ա-
րարունք» ներք կը պատմուին պողպատեայ
խստութեամբ:

«Քուրդի փողտան կեպէք արեն
տափիկ տափիկ հըլքեր բրեն»:

«Եւրոսն դմակ չեբնս գեանակ»:

Քուրդին սիրուեմ եկրօցն ատուս
որնս սրտուս պիւրկ պատարտութ-
դատունքն ըղջ մեղքով դատող
դեռ օտարի տնաղ կանեն»:

«Ո՞րմ կայ կարգադ կար ղԷ՞մ կայ Զանգն
մեծ ու պղտիկ՝ ապրուածաբանք»
վանքն է քուրդի արծաթահանք
դեռ ուրիշէ անաղ կանեն»:

Այլ կար պահք են, շատ ճշման ծուծ-
մարդու միտ ունեւած հում հիւս
մոծակ քունցեղ արեւն ծծում»:

«Մօլին փառք տան մէջ տեղն ցրցի՛ն
ինչ ծակ տեսնեն ոսկով լըջին ճոյման յիշխու-
սաւանքի հետ»:

Բ. — Առ հանդերձիւ միայն երեւեալ վար-
դայեւտ ամանս, որք ձեւանան իրրեւ զգի-
տունս՝ թերեւ երկայն մօրուօքն իրեանց»:

— Այս աշխարհներէ կրօնաւորը, Սա. Դաշ-
տեցին կրցաւ ցցել ծիծաղելի թերութիւններ
«երկայն մօրու» վարդապետներու դրոնը:

«Երկայնութիւն են որ զյափ բլըյ մի ոչ գիտեն
բոկոտնեայք են՝ ձիարշաւացն ըզհետ միտին»:

Թանկալին է այս ոտանաւորը իր ժամա-
նակի կղերականութեան դարգացման մակար-
դակը չափելու համար:

— Գ. — «Ջուղայեցւոց հայրենի՝ դրոց լեզուն
պարզ աշ, զոր կու պարծենան»:

Հայ բարբառապետութեան պատմութեան
համար մեծարժէք ուսանանք մըն է առիկա,
ուր, ժողովրդական լեզուով, կը ներշնչուին
դանդան բարբառները, որոնք կը խոսնակին
Նոր Զուգայի մէջ դաղթականութեամբ հետեւ-
ցած եւ զաղթականութեամբ մեկտեղուած Հա-
յերու կողմէ: Այսպէս կը սկսէ անիկա:

«Ջուղայեցիք՝ արեւ կու պարծենք
մենք մեր լեզուն դրոց կարծենք
ո՞վ գրաւաւք չին խօսանս՝
հրէշարիկս կը բարձրածենք»:

Դ. — Առ ո՞նք բարացող եւ մակացող, աղա-
փիրի՝ կոչեցեալ ծերունի, ջհանգիրեան, նա-
աստի ստեփաննոսէ գովապանութիւնք եւ պար-
տաւանք, ոտանաւորիւք շարադրեալ»:

Ե. — Ուր շարադրեալ սակս անբաւ նա-
դարաթին լիփօնու, ստեփաննոսէ դաշտեցւոյ,
ի թուին փրկչին 1702, Յուլիսի Է:

Սա. Դաշտեցիի երդիծական այս տաղերը
կը ներկայացնեն պատմական արժէք: Հայ եր-
դիծական գրականութեան տաղաշափական հը-
նադրին օրինակներն են անոնք, ուր զեկավար-
ուած լեզուի մը եւ ճարտար արուեստի մը մի-
ջոցաւ հոսած է հեղինակը, խառնուած պար-
տաւանքի հետ:

ք - իրատական - իմաստասիրական.

Իր իրատական տաղերը կը բերեն խորհրդածութեանց հովանին՝ տրոմութենէն ու հրճուանքէն կիզուած մեր հոգիներուն: Իր իմաստասիրութիւնը, գիրքերէ մատակարարուած, կրցեր է գիրքերու կեղեւը պայթեցնել, որ բխին լոյսին տակ: Անոնք յաճախ կուզան անձին ապրումներէն, եւ վիշտերէ ու խնդութիւններէ ակօսուած հոգիի մը յետահայեաց, մտածումներով հասունցած ակնարկն են: Անիկա ունի մեղքը այս անձնագրով իմաստասիրութիւնը մերթ տանելու գիրքերու անարեւ բաւիղէն: Իր մեղքերուն ծանր տոկոսը իր ժամանակին վերադրելու բարեացակամութիւնը ունենալէ ետք, մենք այս մարդէն դարձեալ կը սպասէինք որ իր դարուն անխուսափելի արատները լուար պայթող գեղեցկութեանց արեւովը: Իր ժամանակին բարձրագոյն կրթութեամբ դրահուած այս մարդը ունէ՞ր՝ յարգալիք մեր խոնարհութիւնը հրաւիրելու աստիճան ճարտարութիւնը տաղաչափելու, այսինքն ունէր երեսոյսէ անդրուարը ամենէն ծանր ու անպարագելի մտածումներուն համար: Բայց ո՞ր է այս տաղաչափութեան բնակիչը՝ ծիրանի բանաստեղծութիւնը: Ձենք գտնել եւ քիչ անպամ կը գտնենք, ձմար արեւին պէս: Բայց մենք կը պահանջենք յաւիտեական բանաստեղծի քանդակագործ աթոռը, որովհետեւ իրեն շնորհուեցաւ մեծ կեանք մը, ուրիշ ձիրքերու հետ, որոնց մէկ հատկը ուրիշները մեղի պիտի ընծայէին առնուազն Քարժանի գրոց յիշատակիչ:

Ո՞ր է այն Դաշտեցիի որ չափեց անծաւրածիք հեռուները Հնդկաստանի Վուրաքն՝ քաղաքէն մինչեւ Եւրոպայի Էլիփօնուա քաղաքը: Ո՞ր է այն տարագնաց ու անհողին վառթականը, որ իր հողիին հատուածները ձգեց յամբընթաց նաւերու մէջ եւ զնգուն կարաւաններու հետ: Ո՞ր է այն հողին, որ մօտեցող մահուան սարսուռը ապրեցաւ յարատաւանաւ մը խորխուր տախտակներուն վրայ, իր հողին թրջեց ալիքներու փռելով, եւ որ օրօրուեցաւ կարաւաններու երազահմայ գնացքէն: Մենք ի զուր կը փնտռենք փոթորիկով եւ ա-

ռիական տափաստաններու անծայրածիր լուծութեամբ վարարած յուզումը, որ տաղաչափութեան զատարկ պարունակները լեցնէր արիւնով ու ջերմացնէր սարսուռով: Իր տաղաչափութիւնները բնակուած պիտի ըլլային գաղթականի յոյգերով, անաւարտ երազներով եւ ալլանուն քաղաքներու զոյներովն ու մշուշով, որոնցմով լիացուցած էր ան իր ճանապարհորդի աչքերը: Բայց հազարաւոր քաղաքներ այցելող եւ բազմազառ աշխարհներու անեղր տարածութիւնները չափող այս մարդը ուսմանափակ միջոցով մը, գրեթէ անմիջապէս ներկայանալ մեզի եւ քիչ անպամ կը բերէ բարբառը այդ վայրերուն: Բազմարկած այս մարդը այդ չքեղ արձագանքէն հազիւ լսելի ձայներ նետած է իր տաղերուն մէջ:

Ու մեր յուզանդիր այս ակնկալութիւններուն փոխարէն անիկա մեր երեսին կը նետէ իր բանաստեղծութիւնը, որ աստուածարանու - թեան գուլ ճանկերով փետտուած ու խնդողած թռչունի մը ջերմութիւնը հազիւ պահող մարմինն է: Իր մտքին մազազաթր աստուածաբանութեան ցեցին կերբ դարձուցած այս մարդը զոհն է իր դիտութեան:

Իր կեանքը, ուր մեծ խնդութիւններն ու տառապանքները մարդրիտներ բիրեղացուցին, եւ տաղաչափելու իր ճարտարութիւնը, մեղի հարկադրեցին այս ակնկալութիւնները: ... Մեր հայրերը չկրցան իրենց սրտէն պոկել այդ մարդարիտը եւ իրենց հետ տարին անանուն ծովուն խորքերը, ինչպէս անշնչացած ոստրէն ի մարգրիտը: Դաշտեցիի տաղերը մեռած ոստրէի մը ափը նետուած պատեանն են, ուր երբեմն բնակած է մարդարտակիր կեդրանի:

Այս անբաւ պահանջներուն համար մեր բարի մեռելներուն թողութիւնը հայցելէ ետք, կը համարձակինք ըսել որ Մտ. Դաշտեցիի իրատական եւ իմաստասիրական տաղերը կրրան շատերը փառքի տանիլ: Մեր դժգոհութիւնը բացակայ գեղեցկութեանց զուր չէր, այլ քանի մը թանկագին առաքինութիւններով օժտուած այս մարդէն անլիմ չգտնելու յուսախաբութիւնը:

Իր իրատական-իմաստասիրական տաղաչափութիւններն են:

Իր խրատական — իմաստասիրական տա-
ղասացութիւններն են .

Ա.— Թաջնիւ հայերէն առ երախտամուտաց ու-
մանս, ի Ստեփանէ Դաշտեցւոյ :

— Թաջնիւ Ստեփանի վերաւորի հայերէն :

Գ.— Ա՛հ, ա՛հ, հազար ա՛հ :

Դ.— Հայեաւթ Թաջնիւ Ստեփանի :

Ե.— Թաջնիւ ստեփաննոսի նահատակի հա-
յերէն :

Զ.— Թաջնիւ Ստեփաննոսի :

Ե.— Մահնի հայեաւթ Բարսղի (Ստ. Դաշտե-
ցիի հօր անունն է) :

Ը.— Ձայի Թալիայ քարվանսարին վասն՝
ոտք, շարադրեալ ի նոյնոյ ստեփաննոսէ :

Տ.— Հայեաւթ Թաջնիւ ի նոյնոյ ստեփան-
նոսէ :

Ժ.— Ոտք շարադրեալ ի նոյնոյ Ստեփաննոսի
Դաշտեցւոյ, ի վերայ այլ եւ այլ իրաց : *

Իր խրատական եւ իմաստասիրական տա-
ղերէն կը ջոկեմ հետեւեալ տողերը, որոնք
պզտիկ շողերն են մութ ամպերու ետին մնացած
արեւի մը :

«Միբոյի, ի՞նչ կուտաս քո հացը չարին .
Ձեռնե՛դ կանոն»՝ կերթայ ըզհետ շանց կուտայ :
.....

Անուշ գինուն բամպաստնքն է՞ր կանես .
Մէկ պարզ ջուր այ որ հանապաղ մատնում այ .
Ձուր յե՞րթ աղաթ, միթէ՞ գինու էրկան ես .
Ձատ չե՞ս ասեկ, այդին ո՞ւմ այ, մատն ո՞ւմ
այ : (78)

.....

*) Ստ. Դաշտեցիի «Ոսոխ [շարադրեալ ի
ստեփաննոսէ դաշտեցւոյ,] սակա արամագրու-
թեան դրամ եկեղեցւոյն սուրբ առաքելոյն Թո-
մայի օր ի յագուլիս...» խորագրով տալը
(«Հաւաքածոյ» Անթիլեսի, էջ 212-15) չի
մտնիր ոչ մէկ խումբի մէջ եւ գրեթէ պատմա-
կամ տաղաչափութիւն մըն է :

77) «Հաւաքածոյ» Անթիլեսի Գրչագրա-
տան, էջ 257 :

78) Անդ, էջ 259 :

79) Անդ :

Ինչ գոյն ածես, արուեստըն ողջ մատնում
այ : (79)

.....

Իմաստութեան դտակին՝ Թազ գի՛ր տեղի դա-
կին : (80)

.....

Ինչ փոս տեղ կայ՝ երկնից ցոյն աշնում է .
Ձար մարդն էս տեղս ի՞նչ ուզում է՝ անում է .
Ժանդ կիտելն մարդիս մէկ փուշ անում է .
Թէ չէ՝ զաշխարհս շալակած ո՞վ կու տանէ : (81)
.....

Ձգիտեմ թէ մարդ մարդի վաս է՞ր կ'անէ .
վեր ծովի եմք, վղներին ծանր էրկան է .
Մեք ճանփորք եմք, մեր ճանապարհն էրկան է .
Առնուլ պիտիմք հաց ու ջուր ու կուտ տանէ : (82)
.....

Այեւ ստեփան, փշով ալգւոյդ՝ պատէ՛ պատ ,
Մշուերդ բա՛ց, ճակատիդ դէմ պատ, պատ ,
Հազար տարի դուրիդ տաս պատէ պատ ,
Դոյ ուսումունքդ (83) , մէկ ճոթ երած , կուտան
է : (84)

.....

Ինչ ցորեն այ ինչ կու տա, երբ ցրել չէ ի՞նչ
կու տա . (85)
Աշխարհս է սուտ, փուշ եւ ունայն աղտալից ,
Ինչ ունիս տուր մին մարդարտին, մին՝
ակին : (86)

.....

Ճանապարհ շատ, ո՞վ գիտէ լաւն ո՞ր մինն այ .
Ամէնք՝ մէկ ճամփով կ'երթան ուրիշ շէն : (87)
.....

Գէլին պարոն չեմ եղնիր,
Կեղնիմ սիրունին գերի : (88)

80) Անդ, էջ 260 :

81) Անդ, էջ 261 :

82) Անդ :

83) «Ուսմունք» ? :

84) «Հաւաքածոյ» Անթիլեսի գրչագրա-
տան, էջ 262 :

84) Անդ, էջ 265 :

86) Անդ, էջ 264 :

87) Անդ, էջ 271 :

88) Անդ, էջ 278 :

Իր խրատական եւ իմաստասիրական տաղերը, ինչպէս կը տեսնուէր վերի մէջբերումներէն, ծանրագնաց իմաստունի մութ լըջութիւնն ունին: Անոնք կը ճգնին բացատրելու մարդկային շարք, որով Ստ. Դաշտեցիի սիրտը վիրատորուած կ'երեւի: Իր իմաստասիրութիւնը տանելի կը դառնայ քնարերգութեամբ, որով օծուն է անիկա: Ստ. Դաշտեցի արժանի է ասով առնուազն մեր Համակրանքին, եթէ ոչ սիրոյն:

ՍԻՐՈՑ ԼԱՐԸ

Ստ. Դաշտեցի մեր այն քիչ աշուղներէն է, որոնք տաղերուն մէջ սիրոյ ճառագայթը քիչ անգամ թափանցած է: Ստ. Դաշտեցիի մօտ բանաստեղծը ծանր գիրքերու քանդակն թուած թուում մըն է՝ արդէն նուաղած: Անիկա մեզի չի գար Իր Հոգիին դալարուն ու արեւոտ Հանգերէն:

Սիրոյ կարօտն ու տառապանքը, որով իր սիրուն պեղուած ըլլալ կը թուի, կը Հեռագգացուի միայն.

«Տէրն էստից Հոգի տայ կին,
Քաղցեմայ Հոգի տակին.
Հոգիս մարմնումըս մաշեց՝
Մարմինըս հոգի տակին:» 89)

.....

Շիտկեմ քեզ էրկու մաշի,
Հանդերձդ լաւ էր կումաշի.
Ստեփանն որ քեզ կու սիրէ,
Կասեն թէ է՞ր կու մաշի:» 90)

Ստ. Դաշտեցի մեղի կը պատմէ դառն յուսախաբութիւնը, զոր իրեն պատճառած է կինը: Իր երգիծանքի նետերը չէ խնայած նաեւ այլ արարածին, զոր վարդի թերթերով իսկ ծեծել արթօնուած չէր իր ապրած երկիրներուն՝ Արեւելիքի մէջ: (Արդէն տեսնեք իր արտայայտութիւնները կնոջ մասին, ուստի ընթերցողին կը խնայենք կրկնութիւնը անոնց):

89) «Հաւաքածոյ» Անթիլիասի գրչագրատամ, էջ 260:

90) Անդ, էջ 273:

ԱՐՈՒԵՍՏԸ

Ստ. Դաշտեցիի տաղերը անվրէպ եւ Հաստատ տաղաչափութեան մը մէջէն կը քայլեն: (Անոնք խորագրուած են «Ոտք» 91) «Ոտանաւոր» 92), որով Ստ. Դաշտեցի կ'իմանայ չափական գրութիւն: Ճոխ եւ Հնարաղետ յանդերք կը ցուցնեն տաղաչափական արուեստի մէջ իր ճարտարութիւնը: Իր խրատական եւ իմաստասիրական տաղերը խորագրուած են «Թաշնիս Հայերէն» 93), «Հայեւար թաշնիս» 94), եւ «Մահնի Հայեւար» 95): «Թաշնիս» չի Համար աշպէս կ'ըսէ Գարեգին Լեւոնեան. «Թէ՛նիս ասուում է այն ձեւը, որի տողերում վերջին բառերը միանման են, բայց ունեն տարբեր նշանակութիւն եւ ամբողջ երգը կազմում է այսպէս. ամէն տան ա. ք. եւ գ. տողերը վերջանում են միատեսակ բառով ու տարբեր նշանակութեամբ, իսկ գ. տողերը նման ա. տան տողերին, դարձեալ ուրիշ նշանակութեամբ են. 96): Ահաւաստիկ օրինակ մը Ստ. Դաշտեցիի «Թաշնիս»-ներէն, որոնք լիառատ կը գտնուին անոր տաղերուն մէջ.

«Իմաստութեան գտակին՝
Թագ գի'ր տեղի գրդակին.
Միշէ ամուրի կարծէի,
Երբ գիտացի, գտա՛յ կին:» 97)

«Թաշնիս»-ը միայն բանաշիւտութեան ձեւը նկատի չունի, այլ նաեւ քերթուածին միտո-

91) «Հաւաքածոյ» Անթիլիասի գրչագրատամ, էջ 215:

92) Անդ, էջ 248:

93) Անդ, էջ 257 եւ 259:

94) Անդ, էջ 261:

95) Անդ, էջ 265:

96) «Հայ Աշուղներ», Գ., Աշուղական արուեստը, Աղդարական Հանդէս, 1904, ԺԱ. գիրք, էջ 185:

97) «Հաւաքածոյ» Անթիլիասի գրչագրատամ, էջ 260:

լրորը, որովհետեւ Ստ. Դաշտեցիի առհասարակ ծանր եւ իմաստուն մթնոլորտ ունեցող տաղերը «Թափնիս»-ով գրուած են: Յամենայն դէպս, Ստ. Դաշտեցիի «Թափնիս»-ները հայ աշուղական գրականութեան նոյն սեռի լաւագոյն օրինակները կրնան ըլլալ:

Լեզուի

Ստ. Դաշտեցի իր աստուածարանական գործերը գրած է հին հայերէնով, զոր կը դործածէր անխառն ճշգրտութեամբ: Իր գրաբարը քիչ անգամ կը խոցուի ունիթոններէն թունաւորուած հայերէնէ մը: Իր տաղերէն հինգը միայն գրուած են հին հայերէնով, թեթեւ եւ տանելի, այսինքն բանաստեղծութիւնը չարասուրող լեզուով մը: Այդ տաղերն են.

1— Ոտք չարադրեալ ի ստեփաննոսէ Դաշտեցւոյ, փակա արձանագրութեան դրան եկեղեցւոյն սուրբ առաքելոյն Թովմայի, որ ի յազուրխ...:

2— Առ հանդերձիւք միայն երեւեալ վարդապետս ոմանս, որք ձեւանան իբրեւ զգիտունս, թրեւս երկայն մօրուօքն իւրեանց:

3— Առ ոմն ուրացող եւ մակարու, աղափրէ՛ր՝ կոչեցեալ ծերունի, ջնանդիրեան... զովասանութիւնք եւ պարսաւանք:

4— Չայի թալխայ քարվանսարին վասն՝ ոտք...:

5— Ոտք չարադրեալ սակս անիրաւ նազարաթին լիվօնու...:

Իսկ իր տաղերուն մնացեալ ամբողջութիւնը գրած է ժողովրդական լեզուով մը, նոր Ջուղայի զաղթական Դաշտեցիներու բարբառովը: Իր տաղերէն մէկուն խորագրին մէջ կը յատարարէ թէ գրած է «աշխարհաբառ լեզուաւ» (97): Իր աշխարհաբարը հաղորդուած է, կարծիք երակներով, ժողովրդի սրտին հետ, եւ այդ պատճառով բարախուն կենդանութիւն ունի: Ափսոս որ իր մօտ գրաւորը, այսինքն զիրքերու մարդը, վնասած է երգչին: Իրեն կը պակսի քիչ մը անգրագիտութիւն: Իր կենդանի

լեզուն տուած է ջերմութենէն, շնորհիւ իր գրագիտութեան, որ իր արտայայտութեան եւ ներշնչումին ցրտութիւն հաղորդած է եւ իր երգին հետ ընթացքին դէմ խութեր հանած: Քերականական եւ տաղաչափական քիչ մը անփութութեամբ եւ տրամաբանութեան անդիմող յորդորներուն դէմ փոքրիկ բարոստութեամբ մը իր լեզուն անձեռագործ գեղեցկութեամբ պիտի հասնէր մեղի, այսինքն աշուղական սրբադան թափթփածութեամբ, որովհետեւ մեղի համար զգլխիչ վայելք է աշուղի գալուստը ողջունելու դարտուղի եւ չսալարկուած կածաններէ: Իր լեզուն մեղի չի բերեր տրամահաղորդ արձագանքը Ասպահանի եւ Ճնուլֆաշի փոքր ողջներու անկիւնադարձերուն, չոր գետնի վրայ իմաստութեամբ նստած աշուղի մը քեմանչային խաղերուն: Իր լեռնային բարառն է փղոսկրեայ իր աշտարակէն ժողովրդին խոնարհիլ բահահող իմաստասէրի մը:

Հայ բարբառագիտութեան համար թանկագին աւանդ մըն է, ինչպէս ըսինք, իր Ջուղաեցւոյ հայրենի՝ գրող պարզ լեզուն այ, զոր կու պարծենանք խորագրով տաղը, ուր հեղմութեամբ առաջ կը բերուին աշխարհայն հայ բարբառները, որ իր դարուն, կը խօսուէին Ասպահանի ու Նոր Ջուղայի մէջ:

Յամենայն դէպս իր լեզուն մեղի կը ներկայացնէ Ասպահանի «աշխարհաբառ»-ին հնագոյն մաքրութիւնը (98): Հայ աշուղական եւ ժողովրդական գրականութեան մէջ կազմուիլ սկսող աշխարհաբարի եւ արդի արեւելահայ բարբառի փոխանցման չլրանի աշխարհաբարի յիշատակելի մէկ օրինակն է իր լեզուն:

ՈձԸ

Իր արձակ գրութեանց ոճը փոքրիկ եւ պարզ՝ գրած է իր աստուածաբանական եւ վի-

98) Իր լեզուին մէջ ներքի՞լ է փնտռել տարբեր Ագուլիսի բարբառին, որ հայ լեզուաբանութեան պատմութեան մէջ հետաքրքրական տեղ մը գրաւած է, շնորհիւ Շրէտերի («Գեան Արամեան լեզուի») եւ Սարգիս Սարգսեանի («Ձօկերեմ լեզու») (հմմտ. «Սիսական», էջ 314-315):

97) «Հաւաքածոյ» Անթիլիսի գրչագրաւան, էջ 248:

Տարանական երեք երկերուն ծանօթ մէկը (99) :
Իր տաղերուն ոճը արագ եւ աշխոյժ է եւ մե-
տաղային խոտութիւն ու հնչականութիւն ունի :
Իր նախադասութիւնները գեղավարուած են
ճարտարութեամբ : Վերջապէս ինքզինք փրկող
ոճ մըն է անիկա :

ԵԶՐԱՅԱՑՈՒԹԻՒՆ

Ստ Դաշտեցիի տաղերը կը ներկայացնեն
պարտմական, աղաղակական, բարբառադիտա-
կան եւ բանահիւսական արժէք : Նոր Զուլայի
հին Հայոց ներքին կեանքը եւս առաւել լուսա-
րանելու համար անօնք օգտակար պիտի ըլլան :
Վերջապէս անոնք նոր բացուած պղտիկ ալ մըն
են, ուրիշ հայ գրականութեան ալյաղսն ան-
դաստաններու մշակները գիտնալու են օգտուիլ :

Ստ. Դաշտեցիով հայ աշուղական գրակա-
նութեան մէջ նոր դէմք մը կ'աւելնայ ու թա-
փուր աթոռ մը կը գրառուի ծանր տարազով
նորեկէ մը, որ մոռացման սանձարամետէն կը

յառաջանայ ու կուգայ մեղի : Ու, պարիսպնե-
րը աշդէն կործանած վաղեմի գերեզմանատու-
նէ ինչպէս անցնող ճանապարհորդ մը, որ ան-
պութօրէն անած խոտերուն մէջ տապալած մա-
հարձանի մը երկաթադիր ու կիսաքանդ ար-
ձանագրութիւնը կը փակէ՝ անյայց լուսթեամբ,
ընթերցող, խոնարհէ՝ կարդալու Դաշտեցիի
այս տողերը. (100)

«Յուսամ յիշել յազօթս ձեր,
Որք հանդիպիք հարք եւ եղբարք,
Նանե գաճում ապերախտիս՝
Ընդ այլ եղբարցն առնույ ի կարգ :
Է՛ անուն իմ ստեփաննոս՝
Որ ի Դաշտէն եղէ սերեալ,
Թէպէտ հաւն իմ տեղափոխմամբ
Ի յասպահան եղեւ տարեալ :»

100) «Հատաճոյ» Անթիլիասի գրչագրա-
տան, էջ 215 :

99) Ստմալ, էջ 172 :

Հալէպ

ՍԻՄՈՆ ՍԻՄՈՆԵԱՆ

